

УДК 658.15

Романець І.Ю.

Хмельницький національний університет

ЕВОЛЮЦІЙНИЙ РОЗВИТОК ПІДХОДІВ ДО ПОНЯТТЯ ВИТРАТ

Розглянуто сутність витрат, еволюція їх сутності і структури. Досліджено та проаналізовано трактування поняття витрат економістами різних історичних епох.

Ключові слова: витрати, теорії витрат, витрати виробництва, явні витрати, неявні витрати.

Romanec I.

EVOLUTIONARY APPROACH TOWARDS THE EXPENSES

The essence of the costs, the evolution of the nature and structure are considered. Interpretation of the concept of costs by economists of different historical periods are studied and analyzed.

Key words: cost, cost theory, production costs, explicit costs, implicit costs.

Романец І.Ю.

ЭВОЛЮЦИОННОЕ РАЗВИТИЕ ПОДХОДОВ К ПОНЯТИЮ ЗАТРАТ

Рассмотрены сущность затрат, эволюция их сущности и структуры. Исследована и проанализирована трактовка понятия расходов экономистами разных исторических эпох.

Ключевые слова: затраты, теории издержек, издержки производства, явные издержки, неявные издержки.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Будь-яке підприємство в процесі своєї діяльності намагається отримати максимальний прибуток. А прибуток значною мірою залежить від витрат на виробництво продукції. Витрати в господарській діяльності підприємства посідають значне місце як в теоретичному так і в практичному аспекті.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Необхідно зазначити, що витрати підприємства були і залишаються економічною категорією, яка досліджувалася і продовжує досліджуватися вітчизняними й зарубіжними вченими, зокрема Е.Аткінсоном, І.О. Бланком, Р.Банкером, М.А.Вахрушиною, К.Друрі,

Р.Каплан, В.В.Лук'яноюю, Л.В.Нападовською, О.О.Орловим, М.С.Пушкарем, Д.Ханом, М.Г.Чумаченком, А.Д.Шереметом, Ю.С.ЦалЦалком, М.Янгом.

Цілі статті. Метою статті є дослідження поглядів економістів різних історичних епох щодо сутності і структури витрат.

Викладення основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Термін «витрати» з'явився дуже давно і з того часу погляди економістів на їх зміст, структуру та механізм формування суттєво еволюціонували.

Поняття «витрати» найбільш чітко було сформульовано у XVII ст. у творах Уільяма Петті (1632–1687 рр.). У «Трактаті про податки і збори» У. Петті розвиває теорію складу витрат виробництва та формулює основи трудової теорії вартості. Він стверджує, що рівність товарів означає не що інше, як рівність тої, що витрачається на їх виробництво праці. Ця ідея найбільш чітко виражена в Петті в наступній фразі: «...якщо хто-небудь може добути з перуанського ґрунту й доставити в Лондон одну унцію срібла в той самий час, протягом якого він у змозі зробити один бушель хліба, то перше являє собою природну ціну іншого» [1, с. 38]. Петті, який знаходиться під впливом меркантилістських уявлень, додає, що вартість створює не будь-яку працю, а тільки та, яка витрачена на виробництво золота й срібла, а вартість продуктів праці в інших галузях виробництва визначається лише в результаті їхнього обміну на благородні метали.

Витрати досліджували також і класики політичної економії: А. Сміт ввів в обіг поняття абсолютних витрат, Д. Рікардо є автором теорії порівняних витрат. Під терміном «витрати» вони розуміли середні суспільні витрати на одиницю, тобто те, що коштувала окрема одиниця продукції на середньому підприємстві або чому дорівнюють середні витрати на усіх підприємствах, що належать до галузі. [3, с. 39]. При цьому А.Сміт розглядав їх як заробітну плату за витрачену працю, прибуток та ренту [10], а Д.Рікардо відповідно говорив: «Під витратами я незмінно розумію заробітну плату і прибуток. У витратах виробництв не закладається рента» [9]. Він говорив, що у вартість виробленої продукції входить не лише праця, затрачена на її виробництво, але й на засоби виробництва.

Особливе місце серед західних економістів XIX ст. займає Насау Вільям Сеніор (1790–1864 рр.), який розвивав свої економічні міркування у руслі класичної традиції, однак мав власний оригінальний підхід до аналізу деяких економічних процесів та явищ. Він здійснив аналіз витрат виробництва через призму суб'єктивної категорії "утримання". На відміну від Д. Рікардо, який зводив витрати виробництва до нагромадженої праці,

Н.Сеніор стверджував, що праці та капіталу недостатньо для виробництва корисних речей. Він надавав великого значення поведінці суб'єкта господарювання, який або утримується від непродуктивного застосування засобів, які знаходяться у його розпорядженні, або ж навмисно віддає перевагу виробництву більш віддалених продуктів над виробництвом продуктів, які отримуються безпосередньо.

З огляду на це вчений трактував працю як пожертву робітника, який витрачає свій час і зусилля, утримуючись від дозвілля і спокою. Водночас капітал він визначав як пожертву капіталіста, який накопичує (заощаджує) грошові засоби і таким чином відмовляється від особистого споживання.

На думку Н.Сеніора, затрати зусиль та пожертви робітників і капіталістів формують мінові пропорції і складають реальні витрати виробництва.

У XIX ст. виник такий напрямок як марксизм, який завершив аналіз витрат в межах трудової теорії вартості. Основоположником цього вчення є німецький економіст і філософ К. Маркс (1818–1883 рр.). Значний вплив на розвиток економічної думки мала розроблена К. Марксом теорія додаткової вартості. Аналізуючи сутність вартості товару, її зв'язок з його ціною вчений виокремив два види витрат: затрати на постійний капітал, куди він відносив витрати на засоби виробництва (засоби праці та предмети праці) та затрати на змінний капітал, які кількісно відповідають витратам на заробітну плату.

Так, К.Маркс писав: «Витрати – це те, що коштує товар капіталісту – сума витрат на придбання засобів виробництва і робочої сили (постійного і змінного капіталу)» [2, с. 61].

Отже, К.Маркс, як і А.Сміт та Д.Рікардо, у своєму визначенні витрат приділяв увагу лише тим витратам, які на сьогоднішній день входять до виробничої собівартості продукції, а повну собівартість та інші витрати, які впливають на фінансовий результат підприємства, не враховував.

Одним з основних постулатів класичної політичної економії було положення про те, що в основі вартості й ціни товарів лежать витрати праці (в іншому варіанті – витрати виробництва). На початку 1870–х рр. відбулась маржиналістська революція в економічній науці, яка кардинально змінила її методологію і предмет вивчення. Розгляд витрат підприємства з точки зору маржиналістів ґрунтується на теорії граничної корисності факторів виробництва.

Представник австрійської школи маржиналізму К.Менгер стверджував, що не цінність і ціна залежать від витрат виробництва, а навпаки, завдяки існуванню цінності споживчих благ виникає оцінка

факторів виробництва, яка і формує витрати виробництва. На його думку, цінність благ вищого порядку, уже витрачених при виробництві блага нижчого порядку, не може бути визначальним фактором цінності останнього. Навпаки, цінність благ вищого порядку у всіх випадках регулюється очікуваною цінністю благ нижчого порядку, для виробництва яких їх призначили чи призначать учасники економічного процесу.

Інший представник австрійської школи маржиналізму – Фрідріх фон Візер дав таке визначення витрат – це цінність найкращої втраченої альтернативної можливості, від якої довелося відмовитися в процесі вибору [4, с. 538]. Це визначення отримало назву концепції альтернативних витрат. Маржиналісти ввели поняття явних і неявних витрат. Вони, на відміну від представників класичної школи досліджували витрати крізь призму окремої ділової одиниці. Увівши в науковий обіг поняття граничного продукту (споживчого блага, виробленого продуктивним благом, яке має найменшу граничну корисність), Ф.фон Візер сформулював «закон витрат виробництва» (закон Візера), згідно з яким гранична корисність граничного продукту зумовлює ціну продуктивного блага, витраченого на його виготовлення і відповідну частину витрат виробництва.

Ним також були сформульовані теорії альтернативних витрат, згідно з якими:

- обмеженість ресурсів визначає конкурентність та альтернативність способів їх використання;
- витрати виробництва мають суб'єктивний характер і залежать від альтернативних можливостей, якими доводиться жертвувати, продукуючи певне благо;
- витрати виробництва виступають формою компенсації за відмову від альтернативного способу використання благ, платою за відволікання ресурсів від інших способів їх використання;
- цінність певного блага є не що інше як недоотримана корисність інших благ, які могли бути вироблені (куплені) з допомогою ресурсів, витрачених на виробництво (купівлю) цього блага.

А. Маршалл (1842–1924 рр.), англієць, засновник кембриджської школи в політичній економії, з ім'ям якого пов'язують становлення неокласичного напрямку в економічній теорії. В 1890 р. він опублікував роботу «Принципи політичної економії», яка лягла в основу економічного становлення аж до 40-х рр. XX ст. А.Маршал у своїй синтетичній теорії зробив спробу поєднати елементи теорії граничної корисності і трудової теорії, започаткувавши теорію цін. Під витратами виробництва А.Маршал розумів витрати таких факторів виробництва як земля, праця, капітал і

організаторські здібності. Він розмежував реальні витрати виробництва (пожертви праці, пов'язані з трудовими зусиллями, та пожертви капіталу, пов'язані з утриманням від особистого споживання) та грошові витрати виробництва – «суми грошей, які доводиться сплачувати за ці зусилля і пожертви». А. Маршал виявив закономірності зміни питомих витрат виробництва при зростанні обсягів виробництва та сформулював закон спадної продуктивності (зростання витрат при збільшенні обсягів виробництва), пов'язаний з використанням природних факторів виробництва, закон зростаючої продуктивності (зниження витрат при зростанні обсягів виробництва), згідно з яким «зростання обсягу витрат праці та капіталу, як правило, сприяє удосконаленню організації виробництва, що підвищує ефективність використання праці й капіталу».

Він також виокремив постійні, змінні, граничні та загальні витрати виробництва (рис. 1).

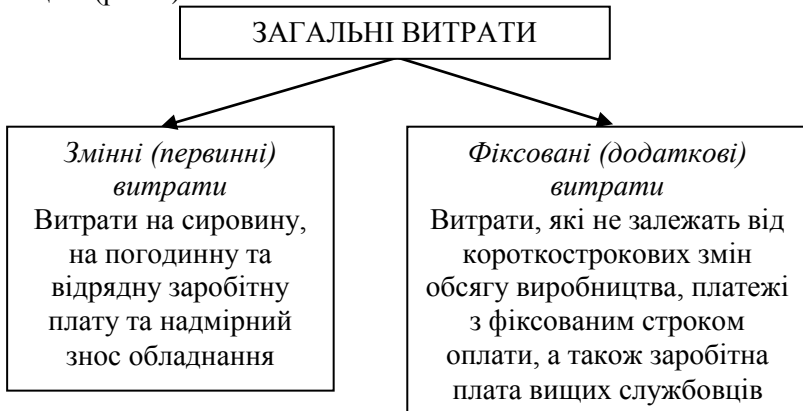

Рис. 1 Загальні витрати виробництва

XX ст. ознаменувалося в економічній теорії появою нових течій, напрямків і різних поглядів на трактування поняття «витрати». Так на початку XX ст. неокласики сформулювали виробничу функцію, основна ідея якої полягала у визнанні того, що економіка функціонує за принципом порівняння витрат і результатів, трактуючи витрати як суму постійних і змінних витрат на придбання факторів виробництва.

Є.Слуцький у своїй праці «Теория предельной полезности» (1910 р.) використовуючи граничні величини та математичний апарат показав взаємодію теорії попиту і пропозиції з теорією витрат виробництва.

У сучасній економічній літературі існують різні трактування поняття витрати. Розбіжності виникають у зв'язку з різними підходами до

цієї категорії. В одних літературних джерелах «витрати» розглядаються з позицій придбання засобів виробництва, в інших – з позицій їх використання у процесі виробництва.

Лаконічне і неординарне їх визначення подав Д.Мідлтон. На його думку витрати – це те, що потрібно віддати, щоб одержати бажане [8, с. 177].

Ч. Г.Хорнгрен і Дж.Форстер витратами вважають спожиті ресурси або гроші, які необхідно заплатити за товар і послуги [11, с. 21].

Подібної точки зору щодо визначення витрат дотримуються Р.Ентоні і Дж.Ріс: «витрати – це представлена у грошовому виразі величина ресурсів, які використовуються з певною метою» [6, с. 11].

На думку проф. З.Задорожного, зарубіжні вчені-економісти трактують поняття «витрати» значно ширше, ніж те, яке використовувалося на пострадянському просторі та зокрема в Україні до набуття чинності національних Положень (стандартів) бухгалтерського обліку (П(С)БО) [7, с. 17]. Так, відповідно до П(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності», витратами періоду вважаються зменшення економічних вигод у вигляді вибуття активів або збільшення зобов'язань, які зумовлюють зменшення власного капіталу (за винятком зменшення власного капіталу за рахунок його вилучення або розподілу власниками).

В економічній літературі поряд із терміном «витрати» використовуються такі категорії, як «затрати» та «видатки», які зазвичай розуміють як синоніми.

Л.В.Нападівська застосовує терміни «витрати» та «затрати» відповідно до бухгалтерського та управлінського обліку [13, с. 64].

У російськомовних виданнях цих споріднених термінів ще більше: «затраты», «расходы», «издержки», «выплаты». Поняття «затрати виробництва» і «витрати виробництва» вважає тотожними М.Врублевський, оскільки в основі їхнього визначення лежить вартісна оцінка основних засобів, матеріальних і трудових ресурсів підприємства, спожитих у виробництві [14, с. 7].

О.О.Орлов, дотримуючись альтернативної позиції, вважає, що необхідно відокремити поняття «видатки», «платежі», «витрати»: «коли підприємство отримує засіб виробництва, ціна покупки складає видатки підприємства. Момент видатків, сума яких фіксується в бухгалтерських документах, як правило, співпадає з постачанням цього засобу виробництва. Якщо відбувається виплата грошей із каси, з банківських та інших рахунків підприємства, це називається платежем. У разі використання того чи іншого виробничого фактора мова йде про виробничі витрати...» [18, с. 104].

Аналіз еволюції витрат дозволяє краще зрозуміти їх сутність, а також використати досвід минулих поколінь для вирішення сучасних проблем та підготовки рекомендацій з удосконалення певних аспектів зменшення витрат у майбутньому.

Висновки. Дослідивши різні трактування витрат впродовж їхньої еволюції, можна зробити висновок, що витрати – це економічна категорія, яка відображає в грошовому відображенні поточні витрати матеріальних, трудових, фінансових та інших видів ресурсів, які необхідні для здійснення господарської діяльності підприємства. Ці поточні витрати розраховуються як собівартість продукції і є об'єктом управління та одним із показників ефективності діяльності суб'єкта господарювання.

1. Антология экономической классики. – 1 т. – М.: Эконов, 1993. – 474 с.
2. Власенко Л.А. Економічна сутність поняття «витрати» / Л.А.Власенко // Формування ринкових відносин в Україні. – 2009. - №1(92). – С. 30-65.
3. Іванюта П. В., Лугівська О. П. Управління ресурсами і витратами: Навч. посібн. / За ред. д.е.н., проф. Іванюти С.М. – К.: Центр навчальної літератури, 2009. – 320 с.
4. Історія економічних учень: Підручн.: У 2 ч. – Ч. 1 / За ред. В.Д. Базилевича. – 3-тє вид., випр. і доп. – К.: Знання, 2006. – 582 с.
5. Історія народного господарства та економічної думки України. – Київ, 2009. – 300 с.
6. Енпони Р. Учет: ситуации и образцы / Р. Ентони, Дж. Рис. – М.: Финансы и статистика, 1993. – 560 с.
7. Задорожний З.В. Внутрішньогосподарський облік в будівництві: методологія та організація: дис. доктора екон. наук: 08.00.09 / З.В.Задорожний. – Тернопіль, 2007.
8. Мідлтон Д. Бухгалтерський облік і прийняття управлінських рішень [Текст] / Д. Мідлтон. – М.: Аудит, 1977. – 401 с.
9. Рикардо Д. Сочинения / Д.Рикардо; пер. с англ. под ред. М.Н.Смит. – М.: Госполитиздат, 1955. – Т. 3. – С. 296.
10. Сміт А. Добробут націй. Дослідження про природу та причини добробуту націй / Адам Сміт; [пер. з англ. О. Васильєва, М. Межевікіна, А. Малівський]. – К.: Port-Royal, 2001. – 594 с.
11. Хорнгрен Ч. Г. Бухгалтерський учет: управленческий аспект [Текст] / Ч.Г.Хорнгрен, Фостер Дж. – М.: Финансы и статистика, 1995. – 415с.
12. Цал-Цалко Ю.С. Витрати підприємства. Навч. посібн. / Ю.С. Цал-Цалко. – К.: ЦУЛ, 2002. – 656 с.
13. Нападовська Л. В. Внутрішньогосподарській контроль у ринковій економіці / Л.В.Нападовська. – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2000. – 224 с.
14. Врублевський Н. Д. Управленческий учет издержек производства: теория и практика / Н.Д.Врублевський. – М.: Финансы и статистика, 2002. – 352 с.
15. Орлов О.О. Планування діяльності промислового підприємства: підруч. / О.О.Орлов. – К.: Скарби, 2002. – 336 с.